

**POSTMODERN TOPLUM VE GÖSTERGELERİ: YENİ BİR YORUM BYUNG
CHUL HAN**

POSTMODERN SOCIETY AND ITS INDICATORS: A NEW INTERPRETATION
BYUNG CHUL HAN

Ferdi SELİM

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü,
ORCID: 0000-0003-2576-4499

ÖZET

Her çağın kendine özgü krizleri ya da hastalıkları vardır. Bu krizler genellikle o çağa ait insanların genel tutumlarının bir sonucudur. İlgi ve merakın bir yöne kayması burada toplanması ve yine davranışların bu doğrultuda gelişim göstermesi ölçülü olmak gibi bir erdemin yitirilmesine ve farklı bir yönde aşırılık tesis edilmesine neden olmuştur. Ortayı bulmanın çeşitli yollarını keşfeden insanoğlu sıklıkla insan doğasına yönelmiştir. İşte bu rahatsızlıklar üzerine soruşturma yürüten bazı düşünürler çeşitli benzerliklerden veya biyolojik ve psikolojik çıkarımlardan hareketle kimi mekanizmaları bu ortak doğa üzerinden açıklamak istemiştir. Daha uygun bir şekilde ifade etmek gerekirse çok fazla sayıda insanı etkileyen bu olağandışı hastalık durumları genellikle ya toplumsal yapılara doğrudan sirayet etmiş ya da onları dolaylı olarak etkilemiştir. Bu etki bazı düşünürlerce o kadar ileri götürülmüştür ki, bir ilişki kurdukları bu yapılar arasında bir analogi yaratmak suretiyle her ne ise o yapılar birlikte organize etmek istemişlerdir. Hatta bu yapıların benzer davranışlarla düzenlenebileceği, özellikle de bunlardan ilki olan insan organizmasından çıkarılabilecek bulguların devlet ve toplum yapısına aktarılabilceğini düşünmüşlerdir. Çağın önemli düşünürlerinden birisi olan Byung Chul Han da bu hastalıkların tespit edilmesinden bir çözüm önerilene kadar olan süreci pek çok tarihi örnekten yola çıkarak incelemektedir. Bu hususta özgün ve yerinde tespitlerde bulunan düşünür bugünün toplumunun ve siyasetinin anlaşılmasını sağlayacak yeni bir felsefi zemin açmaktadır. İşte bu çalışmada ise, postmodern durumun yaratmış olduğu çağa özgü hastalıklar Han'ın düşüncelerinden ve bu düşüncelerin getirmiş olduğu zengin ve geniş içerikten hareketle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikopolitika, Yorgunluk toplumu, Şeffaflık toplumu, Byung Chul Han, Postmodern.

ABSTRACT

Every age has its own crises and illnesses. These crises are the result of general attitudes of people in that age. Concentration of interest and curiosity in one direction and accordingly development of behaviours have led to the loss of the virtue of being moderate and to occur extremism in a different direction. Humankind, having discovered to find the middle way, has often turned into nature. Some philosophers investigating these disorders wanted to explain some mechanisms through this common nature with reference to various similarities or biological and psychological illations. To put it more accurately, these unusual illnesses affecting large numbers of people generally either directly affected social structures or indirectly affected them. This effect has been taken so far by some philosophers that they

wanted to organise jointly that structures by means of creating an analogy between these structures to which they establish a relationship. They even thought that these structures could be arranged with similar behaviour and, in particular, they thought the findings which can be extracted from the human organism, the first of these, could be transferred to the structure of the state and society. One of the important philosophers of age, Byung Chul Han, analyzes the process from the detection of these diseases until a solution offer, on the basis of many historical examples. In this regard, the philosopher who made noumenal and appropriate determinations paves the way for a new philosophical ground that will enable the understanding of today's society and politics. Here, in this study, illnesses intrinsic to the age created by the postmodern situation have been discussed with reference to the thoughts of Han and the rich and wide content presented by these thoughts.

Key Words: Psycho-policy, Burnout society, Transparency society, Byung Chul Han, Postmodern.

GİRİŞ

Her çağ çoğu zaman slogana dönüşen ve anlamını yitiren sözcüklerle tarif edilirken bu durumun dışında nadiren görece daha yerinde tespitlerle açıklanır. Bu kavram kargaşası içerisinde çağı düşüncede tutabilen, günü anlayan ve geleceği planlayabilecek görüşleri seçebilmek ayrıca güçtür. İşte hem çağı, çağın insanını hem de onları yöneltten kavramları daha sağlıklı anlamayı kolaylaştıracak bir izi postmodern durum olarak adlandırılan bu çağda bulmak daha zordur. Döneme adını veren kavramın kendisi üzerinde bile henüz bir uzlaş sağlanamadığı ve belki de çağın ruhuna özgü bir şekilde günü kurtaracak farklı göstergeler tespit edildiği için bu doğrultuda zaman zaman karşıtlıklar oluşturacak bir biçimde görüşler ileri sürülmüştür.

Postmodern toplum her geçen gün yeni bir kılık altında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle içinde bulunulan anı yorumlamak muhakkak daha güçtür. Döneme yüksek seviyede bir hız kazandıran ve sağlıklı bir insanın yetişemeyeceği kadar görsel ya da yazılı içerik sunan sosyal medyanın etkisi, küresel siyaset ve dini inanıştan başlayarak bilime ve teknolojiye kadar uzanan geniş bir alanı içerisine hapsedecek şekilde hissedilmektedir. Çağ çok değil yüzyıl önce bilginin değişen konumu bakımından tanımlayan filozofların görüşleri bazen bu görüşün tam aksine yaşanan gelişmeler nedeniyle terkedilmek zorunda kalınmış bazense olumsuz, bir felaket senaryosu olarak görülen bir yorum zaman içinde gerçekleşen kötü olaylar nedeniyle neredeyse bu filozofun çok iyimser davrandığı düşüncesini uyandırmıştır (Lyotard, 2013). Ayrıca bu kadar hızlı hareket edilen, her şeyin tıknefes yaşandığı bir çağı sabit bir izlek üzerinden okuyabilmek pek de mümkün görünmemektedir. Amerika özelinde olmak üzere dünya genelinde yaşanan son dönem olaylar mahremiyetin ve şeffaflığın nasıl bir arada olacağının/olamayacağının sorgulanmasına neden olmaktadır. Hızlıca, üzerinde uzun süre düşünülmeyen yazılan bir sosyal medya bildirimi ve pek çok şeyi bir anda önünüze getiren teknoloji, rahatlık, şeffaflık ya da samimiyet hissi uyandırır da durum sanılanın aksinedir. Özellikle duyguların yönlendirici olduğu sosyal medyada tarafların ilişkisi bir güç gösterisine ya da meydan okumaya dönüşebilmektedir. Ayrıca çalışmada kendisinin görüşlerinden hareket edeceğimiz Han'ın da işaret ettiği gibi şeffaflık otoriteye dayalı bir toplumun, daha önemlisi otoriter ve güçten beslenen bir siyasi erkin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Han, 2019f: 62,66). Herkesin gözü önünde yaşanan siyasi mahremiyet eski çağların taht savaşlarının ulu

orta yeniden yaşanmasını andırmaktadır.¹ Günü ve yaşanan olayların bir kısmının anlatıldığı bu girişin ardından gelinen bu durumun nedenlerini belirlemek, bu sürecin en az hasarla nasıl atlatılabileceğini konuşmak ve bu hususta bir tartışma yaratmak önemli görünmektedir. Bu doğrultuda çağın önemli bir teorisyeni olan Byung Chul Han'ın görüşleri zamanın tüm akışkanlığına rağmen olayların dışına çıkarak kendisinden hareket edebileceğimiz daha durağan ve sağlam zemine ulaşabilmeyi vaat etmektedir.

Toplumlar ve Ruh Halleri

Toplumun büyük bir kesimini etkileyen hastalıklar o çağın ne yöne gideceğini hatta sonraki kuşakların neye inanacağını ya da nasıl davranacağını belirleyebilecek güçtedir. Bu hissin çok yakından hissedildiği bugün bu hususta tarihsel örnekler üzerinden bir çıkarımda bulunmak ayrıca değerli görünmektedir. İnsanlığın çok da uzak olmayan bir tarihinde şu an sıradan ve basit bir vaka olarak görülen hastalıklar ilk karşılaştıklarında travmatik tablolar ortaya çıkarmış ve hatta tarihsel seyri bütünüyle değiştirmişlerdir. Örneğin, Han'ın belirttiği gibi antibiyotikğin keşfi ile sona eren bakteriyel hastalıklar çağı insanlığı etkilemekle kalmamış pek çok şeyin yeniden dizayn edilmesine neden olmuştur. Bakteriyel hastalıklar çağının en çok bilinen örneği XIV. Yüzyıl'da iki yüz milyona kadar kişinin ölümüne yol açması nedeniyle “kara ölüm” adıyla da anılan veba salgınıdır. Bu salgın o kadar büyük çapta, çok boyutlu ve sarsıcı yaşanmıştır ki bu tarih üstü etkinin uzamı ya da sınırları tam olarak hala kestirilememektedir. Salgının günün tıbbi terminolojisi üzerinde yarattığı muazzam etki bu bilimin teorisinin ve pratiğinin içeriğinin baştan sona değişmesine neden olmuştur. Hatta yeni bir bakış açısı kazanmak, farklı bakmak ve görmek ya da algılamak için yeni kavramların eklendiği, eski kavramların ise dönüştürüldüğü bütünüyle farklı bir terminolojik dil kurulmuştur. Bu tıbbi krizin immünolojik sistemin yapısı, çalışması ve sağlığı gibi konularda hakim olan paradigma üzerinde yarattığı bu derin etki ne yazık ki siyasi alana da yansımış, “tehdit”, “yabancı”, “savunma”, “denetim” gibi siyasi kavramların farklı algılanmasına ve bu doğrultuda da devlet yapısının farklı kurgulanmasına neden olmuştur (Han, 2015a: 1, 2). *Yorgunluk Toplumu* adlı eserinde Han, viral çağı atlatmış bir insanoğlu portresi çizmiş olsa da yaşananlar, filozofun bu hususta iyimser davrandığını göstermektedir. Fakat Han'ın görüşlerinden hareketle gribal salgın karşısında duyulan büyük endişeye rağmen bugün viral bir çağda yaşanılmadığını bu durumun sıra dışı ya da beklenmedik bir olgu olduğu söylenebilir. Yine bilim insanları viral çağa ait bu eski jargonu terk etmiş, başarısı tartışılabilir da yeni teknik imkânlar ve kavramlarla farklı cephelerde salgınla topyekûn mücadele edilmektedir. Bağışıklık sistemi ve yapısı, bu yapının güçlendirilmesi ve işleyişinin aksamaması halinde yapılması gerekenler gibi çeşitli karmaşık durumlarla baş etmede mesafe kat edildiği başka bir gerçektir. Her ne kadar bu salgın acizliğini her bir insana hatırlatsa da insanoğlunun ortak çabasının ürünü olan başarılar sayesinde daha güçlü bir tepki verildiği de kabul edilmelidir. Tüm bu bilimsel ve teknolojik gelişmeler nedeniyle kişisel ve toplumsal sağlığı derinden tehdit eden bu salgın karşısında daha az korku ve panik yaşanmıştır. Bu olguyu tüm çıplaklığıyla karşılayan bir grup bilim insanı hızlıca tedbir almış, bir sarsıntı yaşamış olsa da göreceli bir başarı elde etmiştir.

¹ Gündemi uzun bir süre meşgul eden sözü geçen hadiseler tarihe not düşülmesi gereken önemli olaylardır. Bu olaylardan ilki, Trump'ın sosyal medya üzerinden Türk lirası üzerinde yürütmüş olduğu manipülasyon iken, ikinci olay Amerika'da demokrasi karşıtı eylem ve bu durumu kendine özgü bir şekilde yorumlamış olan Trump'a sosyal medyanın farklı türleri tarafından getirilen kısıtlamalardır.

Fakat Han'ın iddiasının aksine viral çağın çokta geride bırakılmadığı ayrı bir gerçektir. Yaşanılan çağ, çağın insanı, psikolojik ve sosyolojik veriler etrafında genel olarak değerlendirildiğinde ise şu an bir süreliğine gündemi işgal eden bu hastalıktan öte XXI. yüzyılın ne bakteriyel ne de viral bir çağ olduğu söylenebilir. Yaşanılan bu çağı betimlerken kullanılabilecek daha uygun ifade “sinirsel hastalıklar dönemi” olmalıdır. Depresyon, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, sınırda kişilik bozukluğu veya tükenmişlik sendromu gibi sinirsel hastalıklar başlamakta olan XXI. yüzyılın patolojik manzarasını belirlemektedir. Bu hastalıklar gribal hastalıkların dışında farklı bir bulaş ağı oluşturmaktadır. Açıkça ifade edersek sinirsel rahatsızlıklar belirli bir sinirsel şiddet, duygu aktarımı ve etkileme gibi çeşitli başka yollara sahip toplumsal bulaşıcı hastalıklardır (Han, 2015a: 1).

Düşünce tarihi insan doğası merkezinden hareketle oluşturulmuş toplumsal ya da siyasi teorilere pek alışkındır. Eskiçağlardan itibaren toplumsal ilişkileri ya da siyasi mekanizmaları bu ortak doğanın bilgisi üzerinden belirlemeye yönelik yaygın görüş özellikle belirli bir çağda Hobbes, Hutcheson ve Hume gibi düşünürlerce daha ileri bir düşünce olarak ortaya konulmuştur. Yakın bir dönemde ise biyopolitika ya da psikopolitika gibi kavramlaştırmalar altında bu tutum postmodern unsurlar etrafında sürdürülmektedir. Toplumsal söylemlerle biyolojik söylemler arasında hemen göze çarpmayan bu etkileşim sosyal bilimler için de önemli bir araştırma konusudur. Buradaki etkileşim sıklıkla insan organizmasından, onun anatomik ya da ruhsal mahiyetinden çıkarımlar yapmak suretiyle oluşturulmaktadır. Fakat bunun tersi bir etki-tepki mekanizmasıyla da karşılaşmak mümkündür. Örneğin Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından tıbbi terminoloji içinde de bir paradigma değişimi meydana gelmiştir. Hatta Han'a göre geçtiğimiz yüzyılın bağışıklık paradigması bütünüyle Soğuk Savaş'ın etkisiyle belirlenmiş ve harp içerisinde oluşmuş söz dağarı doğrudan bağışıklık sistemini belirleyen söz dağarındaki terimlerin anlamlarının değişmesine neden olmuştur. Taarruz ve müdafaa bağışıklık sisteminin faaliyetlerinin özü olarak görülmeye başlanmıştır. Filozofun kendi ifadeleriyle: “Bağışıklık direncinin nesnesi, haddi zatında yabancılıktır. Hasmane bir gayesi olmasa da herhangi bir tehlike teşkil etmese de yabancı başkallığı sebebiyle imha edilecektir.” (Han, 2019a: 8). Ama günümüzde bu etki kırılmış gözükmemektedir. Amerikalı immünolog Polly Matzinger, Soğuk Savaş'a sıkı sıkıya bağlı olan bağışıklık paradigmasının bir kenara bırakılmasının gerektiğini iddia ederek XX. yüzyılda önemli bir bilimsel devrime ön ayak olmuştur (Han, 2015a: 53). Bu düşünüre göre bağışıklık paradigmasına göre bağışıklık sistemi ‘kendi’ ve ‘gayri kendi’ ya da ‘başkası’ arasında değil ‘arkadaşça olan’ ile ‘tehlikeli olan’ arasında bir ayrım yapar. Yeni tasarımılanan bağışıklık savunmasının kontrol altında tutması gereken ya da uzaklaştırması gereken nesne artık bizatihi yabancılık veya başkallık değildir. Geri püskürtülecek olan yalnızca kendinin içini yıkıcı olarak istila eden o yabancıdır. Yabancı bu bakış açısının içinde bir yer bulunmadıkça bağışıklık savunmasını ilgilendirmeyecektir. Bu düşünceye göre biyolojik bağışıklık sistemi bugüne kadar düşündüğümüzden çok daha misafirperverdir. Açıkça ifade etmek gerekirse, bağışıklık sistemi hiçbir yabancı düşmanlığı tanımamaktadır. Ayrıca yabancı düşmanlığı bulunan insan topluluğundan daha akıllıdır. Bu kendiliğin gelişmesine bile zararlı olan marazi bir şekilde abartılmış bir bağışıklık tepkisidir. İşin özüne bakılırsa her bağışıklık sistemi ya da tepkisi başkallığa verilmiş bir tepkidir. Fakat günümüzde ‘başkallığın’ yerini herhangi bir bağışıklık reaksiyonuna neden olmayan ‘fark’ almıştır. “Post immünolojik sistem yani ‘postmodern fark’ artık hasta etmemektedir. İmmünolojik terminoloji açısından bu durum ‘aynı’ya denk

düşmektedir. Yabancılık da kendini bir tüketim reçetesine doğru yumuşatmıştır (Han, 2019a: 9).

Bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan post immünolojik çağdan ana hatlarıyla söz etmek gerekirse esaslı değişiklik negatiflik ve pozitiflik konusunda olmuştur. Sinirsel hastalıklarla mücadele etmekte başarısız olan immün sistem negatif diyalektiğe dayalı bir işleyişe sahiptir. Yabancı şeyin varlığı ile başlayan savunma kendisini olumsuzlayan bu yabancı içerikle mücadele halindedir. Han bu süreci şu şekilde açıklamaktadır: “Negatif diyalektik bağışıklığın öne çıkan özgedir. Başka bir deyişle temel özelliğidir. İmmünolojik başka, kendiliğin içine giren ve onu olumsuzlayan negatiftir. Kendilik kendini başkalarında onların olumsuzluğunun olumsuzlanması olarak teyit eder. Bağışıklık reaksiyonunu harekete geçirmek için kendine başkasından küçük bir parça katılacaktır. Olumsuzlamanın olumsuzlaması bu durumda hiçbir ölüm tehlikesi olmadan meydana gelir. Çünkü bağışıklığın kendini muhafaza etmesi bizatihi başkaya karşı değildir.” (Han, 2019a: 12). Ama bugün başkaların kaybolduğu, negatifliğin azaldığı bir zamanda yaşanılmaktadır. Bu nedenle başkaların yerini almış olan fark görmezden gelinebilecek, hasta etmeyecek bir yapı olarak bağışıklık sisteminin kontrol mekanizmasına takılmaz ya da negatiflik üzerinden ilerleyen bu sistemin işlevini bu durum karşısında artık yitirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. XXI. yüzyılın sinirsel hastalıklarının da gelişmesi, yayılması ya da sonlandırılması bakımından kendi yapısına uygun bir diyalektiği vardır. Fakat hem bu diyalektik negatifliğin değil, pozitif’in diyalektiğidir hem de bu sinirsel hastalıklarla baş edilmesi viral hastalıklarda olduğu kadar kolay değildir. Bunlar aşırılık derecesindeki pozitiflikten kaynaklanan patolojik hallerdir. Aşırı üretim, aşırı performans veya aşırı iletişimden doğan pozitifliğin şiddeti çok büyük bir alanı tehdit edecek kadar ileridir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi bu patolojik hal ya da hastalık doğrudan sinir sistemine saldırır ve bu nedenle bağışıklık ona erişim sağlayamaz (Han, 2015a: 5). Han’ın ifadesiyle, “Pozitifliğin aşırı bir hal alması karşısındaki tepki immünolojik savunmadan ziyade sindirimsel, sinirsel bir boşalma ve reddi ifade eder. Keza aşırılık karşısındaki halsizlik, yorgunluk ve boğulmada immünolojik reaksiyon sayılmaz. Bunlar viral olmadıkları için bağışıklık mantığıyla örgütlenmiş bir negatifliği dayandırılmayacak yeni bir sinirsel şiddetin görünümleridir.” (Han, 2019a: 14). Bu nedenle pozitif şiddeti daha doğrusu hiçbir başka ile paylaşılmayan aynının şiddetin immünolojik olarak tarif edilmeye çalışılması paradoksal ya da yanlış sonuçlara neden olabilecektir. Pozitiflik, aşırı yığılma, ölçünün yitirilmesi başka bir şiddet türü meydana getirir. Bu şiddet önce kişinin sinir sistemini hedef alır ve tahrip eder. Aynının şiddeti olduğu için de yabancı olana karşı yürütülen mücadele bu hususta başarılı olunamaz. Bu durumun daha sinsice ilerlemesi ve gönüllü bir kabul ediş olması nedeniyle de kompleks bir görünüme sahiptir. Bu nedenle direnç ifadesini kullanmak bile paradoksaldır işin esası (Han, 2018: 96).

Dünyanın aşırı olumlu bir görünüme kavuşması şiddetin yeni formlarını doğurur ve bu şiddet formları immünolojik başkadan gelmekten ziyade sistemin kendisine içkindir. Sistemi tehdit edebilecek rahatsızlıkların yine sistemin kendi içerisinde yer alması nedeniyle bu toplumsal hastalıkların hem fark edilmesi hem de tedavi edilmesi oldukça güçtür. Baudrillard dört aşama halinde incelediği “düşmanlık soykütüğü” ismini vermiş olduğu soruşturmasında son ve tespitinin en zor olduğu aşama olarak gördüğü virüsler aşamasını istemenin kalbine yerleşmiş, buradan iktidarların tüm çatlaklarına sızabilecek ve hatta evrenin tümüne yayılma potansiyeline sahip hayalet uyku hücreleri olarak anlatmaktadır. Bu tür bir rahatsızlık

seviyesinde virüsler üstünlükleri sebebiyle bağışıklık savunması tarafından tepki görmezler. Zaten bu hücrelerin viral yayılmada olduğu gibi hedefi doğrudan bağışıklık sistemi değildir. Daha kompleks bir şekilde olumluluk, performans gibi tablolarla fark edilmeden sinir sistemine gizlice saldırır. Krizlere sürükleyen sınırlarını belirlemeye çalıştığımız sinirsel şiddet ilişkinlik terörüdür. Bu immünolojik sistem içerisinde tanısı konulan “oradaki yabancı”dan kaynaklanan korkudan hepten farklıdır (Han, 2018: 97). Büyük ihtimalle Medusa², immünolojik başkanın en üst seviyesidir. Medusa öyle radikal bir başkaları canlandırır ki insan onun gözüne kendisi yok olmadan bakamaz. Sinirsel şiddet kendisinde herhangi bir negatiflik bulunmadığı için her türlü immünolojik mercekten kaçabilir. Pozitiflik şiddeti ne mahrum edici ne doyurucu ne dışlayıcı bir kapasiteye sahiptir. Pozitiflik şiddetinin diğer yönleri olan olumluluk, şeffaflık gibi niteliklerinin de etkisiyle daha çok kapsayıcı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple pozitif şiddet ulaşamayan dolaysız bir kavrayıştır. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu veya tükenmişlik sendromu gibi sinir hastalıklarını tarif etmek için viral şiddet uygun bir tanım olamaz. Bu tanım iç ve dış veya kendiyle başkaları şemasına riayet eder ve sistem karşıtı tekillik ile başkaları ön koşulu olarak görür. Sinirsel şiddet sistem dostu bir olumsuzlamadan kaynaklanmaz (Han, 2015a: 6-7). Bundan farklı olarak sistemik yani sisteme içkin bir şiddettir. Depresyon gibi dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu veya tükenmişlik sendromu da pozitiflik yoluyla aşırılığa işaret eder. Tükenmişlik sendromu aynının aşırılığından gelip benin fazla hararetle kor gibi yanmasıdır. Hiperaktivitedeki ‘hiper’ bir bağışıklık kategorisi değildir yalnızca pozitif yığılmayı gösterir (Han, 2019a: 16).

Farklı bir dönemde yaşanıldığı aşikâr. Toplumsal kurumlar, iş hayatı, iletişim teknolojisi, gerçek üstü bir dünya günümüzü önceki çağlardan büyük oranda ayırmaktadır. Farklı bir düzlem üzerinde hareket eden yeni dünya bu nedenle eski bir paradigma ile anlaşılamaz. Bu hususta Han’ın tespiti konuşulmaya değer: “Günümüz toplumu artık hastaneler, tımarhaneler kışlalar ve fabrikalardan oluşan bir disiplin toplumu değil. Bunların yerini çoktan beridir fitness salonları, bürolardan oluşan gökdelenler, bankalar, havaalanları, alışveriş merkezleri ve yeni laboratuvarlar aldı. XXI. yüzyıl toplumu artık bir disiplin toplumu değil performans toplumdur. Sakinleri de itaatkâr özne değil performans öznesidir. Bu öznelere kendi kendilerinin müteşebbisleridir. Normalin mekânıyla anormalin mekânını birbirinden ayıran disiplin kurumlarının duvarları geldiğimiz noktada arkaik kalmaktadır. İktidar analitiği disiplin toplumunun performans toplumuna dönüşümüyle gerçekleşen psikolojik ve topolojik değişimleri tasvir etmekten yoksundur. Sıkça kullanılan kontrol toplumu kavramı da bu dönüşüme uygun düşmeyecek. Bu kavram da fazlasıyla negatiflik içerir.” (Han, 2019a: 17). Denetimin olmadığı ya da asgari bir düzeyde tutulduğu durumlarda negatiflik ortadan kaldırılır ya da kendiliğinden bu yönde bir hareket yaşanır ve böylece sınırları kaldırılmış “e bilmeye” dayalı performans toplumunun ortaya çıkmasına neden olur. Topluluk ismi olan “evet yapabiliriz”, performans toplumunun pozitif karakterini dile getirir. Bu toplum içerisinde ‘emir’ veya ‘kuralların’ yerini ‘proje’, ‘gelişim ve ‘motivasyon’ alır. Bireyler tılsımlı bir sözcük haline dönüşen “yapabilirim” ifadesi ile uçsuz bir mücadelenin kapısı önüne gelir. Fakat

² Medusa Yunan mitolojisinde yer alan ölümlü bir yer altı tanrıçasıdır. Medusa hem çok güzel hem de zeki bir mitolojik öznedir. Bir ceza sonucu saçları yılanla dönüştürülmüş ve lanetlenmiş olan Medusa’nın gözlerine bakanları taşa döndürmek gibi bir güce de sahip olduğu da mitolojilerde yer almaktadır. (Erhat, 1996: 201).

ilkın olumluluğuyla cezbeden bu tutumun açtığı bu kapının ardında pek de masum bir yaşıyış biçimi bulunmamaktadır.

Performans toplumu pek çok kavramda olduğu gibi zıddıyla daha iyi anlaşılabilir. Bu bağlamda geleneksel bir toplum biçimi olan disiplin toplumundan da söz etmek gerekmektedir. Disiplin toplumu için ilk söylenilecek husus bu toplumun hala ‘hayır’ cevabının iklimi altında bulunmasıdır. Başlangıçtan itibaren bu iki toplumun farklı tutumlar üretmekte olduğu görülmektedir. Bir yanda bir şey yapılmasına izin verilmeyen, sürekli denetlenen ve engellenen bireyler diğer yanda rahat bırakılan, sürekli çalışan bireyler bulunmaktadır. Buna bağlı olarak bu iki davranış ve söylem biçimi bir yanda disiplin toplumunun negatifliği yüzünden ‘deliler’ ve ‘caniler’ doğurmuş diğer yanda ise performans toplumu aşırılığı nedeniyle ‘depresif’ ve ‘mağluplar’ yaratmıştır (Han, 2019a: 18). Disiplin toplumundan performans toplumuna geçişteki paradigma değişimi bir süreklilik eğrisi göstermiştir. Toplumsal bilinç düşünme içinde üretimi üst seviyelere getirebilme çabası bulundurmaktadır. Üretkenliğin belli bir noktaya düşmesinden sonra terbiye tekniği daha doğrusu yasağın negatif gelmesi kendi sınırlarına hızlıca ulaşır. Üretkenliğin artırılması için terbiye paradigmasının yerini ‘e bilmek’ nin pozitif şeması olan performans kaydedilmesi alacaktır (Han, 2019a: 18). Performans öznesi itaatkar öznenen daha hızlı ve üreticidir yine de ‘e bilmek’ ‘meli-malı’yı tamamen hükümsüz kılmaz. Performans öznesi terbiyelidir. Disiplin aşamasını geride bırakmıştır. ‘E bilmek’, ‘meli-malı’nın buyruğu olan terbiye tekniği aracılığıyla ulaşılmış üretkenlik seviyesini yükseltir. Üretkenliğin yükselmesinden dolayı ‘e bilmek’ ile ‘meli-malı’ arasında bir kopma değil süreklilik meydana gelir. Fakat aynı zamanda kişiyi depresyona sürükleyen şey toplumsalın gitgide atomlara ayrılması ve parçalanmasına özgü ilişki yorgunluğudur. Depresyonun bu yönü sıklıkla dile getirilmez. Performans toplumuna içkin psikik tıkanmalar doğuran sistematik şiddet de görmezlikten gelinir. Yalnızca kendini toplumsala ait görme ya da bu yönde davranış geliştirme emri değil performans baskısı da takatsizlik depresyonuna sebep olur. Böyle bakıldığında tükenmişlik sendromu yalnızca yorulmuş benliği değil ‘yorgun’ ve ‘yanıp kül olmuş’ (burnout) ruhu da ifade eder. Depresyon terbiye toplumunun emir ve yasaklarının kişisel sorumluluk ve girişimciliğe dönüşmesi ile ortaya çıkar. Pozitifliğin aşırılığının eline savunmasız olarak düşen yeni insan tipi her türlü egemenlikten mahrumdur. Depresif insan kendi isteğiyle de olsa herhangi bir dış kısıtlama olmaksızın kendini sömüren bir varlıktır.³

Şeffaflık Toplumu

Demokrasinin kanıksandığı bugünlerde farklı bir yönde istek kendisini daha fazla hissettirmektedir. Bu isteği oluşturan ve belirli bir doğrultuda sürdüren teknolojinin günümüzde pek çok alanda derin bir etki uyandırdığı, bütün bir hayata değişim getirdiği ve bu durumun artarak devam edeceği inkâr edilemez bir gerçektir. Bu etki en güçlü şekilde iletişim

³ Han, performans öznesini Hannah Arendt’in Marx’ın felsefesini eleştirirken kullandığı ve “çalışan hayvan” anlamına gelen *animal laborans* ifadesi ile tanımlamaktadır. Bu özne Han’ın kendi ağzından şöyledir: “Hem avcı hem de avdır. Benlik empatik manada hala bir bağışıklık kategorisidir. Fakat depresyon her bağışıklık şemasının ötesindedir. Performans öznesinin ‘e bilmeyi’ ‘e bilemediği’ anda birdenbire parlar. Her şeyden önce depresyon, bir yapabilme ve edebilme yorgunluğudur. Depresif bireyin hiçbir şey mümkün değil çığlığı ancak her şeyin mümkün olduğuna inanılan bir toplumda mümkündür. ‘E bilmeyi’ ‘e bilememe’, kendini suçlama ve kendine zarar vermeyi tetikler. Performans öznesi kendini kendi kendiyile savaş eder halde bulur. Depresif kişi bu içselleştirilmiş savaşta yaralanmış kişidir.” (Han, 2019a: 21).

teknolojisiyle birlikte enformasyon artışında hissedilmiştir. Enformasyonun hızlı yayılımı, bu alanın özgürlüğünün ve verimliliğinin artması toplumsal davranışların değişmesine neden olmuş, bu doğrultuda değişmekte olan tutumlar evrilmiş ve nihayet şeffaflık ve olumluluk gibi istekleri ortaya çıkarmıştır. Han da bu doğrultuda bu tür istekleri modern öznenin ruhsal durumuna işaret ederek olumluluk, şeffaf iletişim, pürüzsüzlük, performans öznesi olmak gibi kavramlar üzerinden değerlendirmektedir. Özgürlüğü vaat eden ya da en azından bu hissi uyandıran dijital ortam düşünürün yorumuna göre tam aksine dijital bir panoptikona⁴ dönüşmüştür (Han, 2015b: 45-46). Bentham'ın bir hapisane projesi olan ve dönemin yönetimi tarafından gerçekleştirilmesinden son anda vazgeçilen bu yapı tüm mahkûmları tek bir noktadan gözetlemenin ve günün her vaktinde onları görünür kılmak için olanaklarını barındırmaktaydı (Bentham, 2008: 8, 9; Bauman, 2003: 59). Şeffaflaşmayı ya da görünür olmayı kendi rızası ile isteyen bugünün insanı ise bu şekilde toplumsal bir rahatlamının, birbirine güven duymanın ve her ne isterse onu yapabilmenin imkânını veren bir platformun oluştuğunu düşünmüştür. Fakat Han, şeffaflık konusundaki bu ısrarın toplumu güvenden çok bir kontrole dönüştüreceğini düşünmektedir (Han, 2019d: 12). Bu kısa tanımlamaların ardından şimdi düşünürün yorumları çerçevesinde modern toplumun olumsuzluğa ve şeffaflığa yönelimi sırasında yaşadıkları veya yaşaması muhtemel senaryolar üzerinde değerlendirmede bulunabiliriz.

Han şeffaflık toplumunu birbiriyle ilintili olmakla birlikte farklı yönlerde kendisini göstermiş çeşitli özellikleriyle şu başlıklar altında incelemektedir: olumluluk toplumu, enformasyon toplumu, apaçıklık toplumu, teşhircilik toplumu, porno toplumu, kontrol toplumu, teklifsizlik toplumu, ivme toplumu ve ifşa toplumu (Han, 2015b). Günümüz toplumlarını çeşitli başka yönleriyle inceleyen düşünür ayrıca yorgunluk toplumu ve performans toplumu gibi çeşitli başka betimlemelerde de bulunur. Sözü geçen tüm bu toplum tipleri özneyi sinirsel bir şiddet altında bıraktığı için ona göre farklı bir değerlendirme mekanizmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Şeffaflık toplumunun enformasyon özgürlüğü etrafında oluştuğunu ileri süren ve bir tür fetişist ya da sapkın tavra sahip bireylerin var olmasına neden olan bu tutum ve sonuçları hakkında Han şu yorumu yapmaktadır: “Şeffaf iletişimin her şeyi düzgünleştirici, hizaya getirici bir etkisi vardır. Eşzamanlılığa ve bir örneklığe yol açar. Ötekiliği ortadan kaldırır. Uyum sağlama zorlaması şeffaflıktan kaynaklanır. Böylelikle şeffaflık egemen sistemi sabitleştirir. Şeffaflık insanı camlaştırır. Şiddeti de buradadır. Sınırsız özgürlük ve iletişim topyekûn kontrol ve gözetime dönüşüyor.” Hızlıca sonucunu verdiğimiz bu süreci anlatmak gerekmektedir. Şeffaflaşan toplumun ilk görünümü tüm olumsuzluklardan arınma, pürüzsüzleşme, düzleşme, sermayenin, iletişim ve enformasyonun pürüzsüz akıntılarına direnç göstermeden katılma ile başlar (Han, 2019b:15). Han olumsuzluğu dışlayan bu süreci sosyal medya üzerinden şu şekilde yorumlamaktadır: “Olumluluk toplumunun genel yargısı Like/Beğendim'dir. Facebook'un Dislike/Beğenmedim seçeneği sunmamadaki kararlılığı

⁴ Panoptikon, bütünü (pan) gözetlemek/gözlemlemek (opticon) anlamına gelen bir tasarımdır. Bentham, benzer bir ifadeyle, Panoptikon'u, “her yeri gözetleyen” anlamında kullanılmıştır. (Bentham, 2008, 139) Foucault'a göre bu mekanizmayı etkili kılan şey gizli bir öznenin (gardiyan) diğer özneleri (mahkûmları) fark edilmeden hem bir bilginin nesnesi haline getirmekte olması hem de otoritenin gücünün boyutunu gösterir bir şekilde bilinçli bir görünebilirlik durumunun yaratılmasıdır (Foucault, 2006, 297).

anlamlıdır. Olumluluk toplumu, iletişimi sekteye uğratacağı için olumsuzluğun her türünden kaçınır. İletişimin değerinin tek ölçütü de enformasyon değiş-tokuşunun hacmi ve hızıdır. Hacmin büyümesi iletişimin ekonomik değerini de artırır. Olumsuz yargılar iletişimi olumsuz yönde etkiler. İletişim ‘Beğendim’e kıyasla daha çabuk kurulacaktır. Reddetmenin taşıdığı olumsuzluk her şeyden önce ekonomik olarak değerlendirilemez.” (Han, 2015b: 7-8; Han, 2019b: 23).

Her şeyi bu süreç çerçevesinde değerlendirmek pek çok toplumsal değer değişmesine hatta iyi, güzel dâhil en temel kavramların farklı yorumlanmasına neden olacaktır. Bu şekilde sosyal hayatın can damarları olan çoğu kavram ya da eylem şeffaflaşma adı altında hesaplanabilir, kontrol edilebilir ya da yönlendirilebilir bir görünüme sahip olmaktadır (Han, 2019c: 9). Her şeyin ortaya saçıldığı bir anda her tür duygu, düşünce ya da eylem bir şimdiye sıkıştırılır. Ayrıca gelecek de bu şekilde olumlulaştırılarak standartlaştırılmış bir şimdi haline getirilir (Han, 2019e: 51-52). Bununla birlikte olumluluk toplumu içerisinde yer edinebilmek ya da var olabilmek için şeylerin görünür kılınmış ve daha özel anlamıyla sergilenmiş olmaları gerekmektedir. Yalnızca bu şekilde beliren, gündemin ilgisini çekerek meşgul edebilen ve kamuoyu oluşturabilen bireyler ya da nesneler değer bulmaktadır (Han, 2019b: 15). Han’ın haklı tespitinde de olduğu gibi: “Teşhircilik toplumunda her özne kendi reklam nesnesidir. Her şey sergi değeriyle ölçülür. Teşhircilik toplumu pornografik bir toplumdur. Her şey dışa çevrilmiş, ifşa edilmiş, çıplaklaştırılmış, soyulmuş, ortaya serilmiş durumdadır. Teşhir etmenin aşırılığı her şeyi ‘tüm sınırlardan arınmış olarak derhal tüketilmeye açık’ bir meta haline getirir.” (Han, 2019b: 27-28).

Şeffaflık, yabancıyı veya ötekiyi hatta zamanla farklı olanı bile iletişimi pürüzsüzleştirmek, performansı artırmak, sisteme hız ve istikrar kazandırmak adına ya sisteme dâhil eder ya da dirençle karşılaşır devre dışı bırakır. İşte sorun da burada başlamaktadır. Neyin şeffaflaştırılacağı sorunu. Bireyler bu kez şeffaflaştırabilecekleri eylemlerde bulunmak zorunda kalacak ve yine kendi özgürlüklerinden vazgeçmiş olacaklardır. Daha vahimi bu şekilde gönüllü olarak bu sürece dâhil olan bireyler hem her şeylerini hızlı, görünür bir şekilde yaşayacaklar hem de şeffaflık adı altında farklı bir denetim biçimine müsaade etmiş olacaklardır. Han’ın da işaret ettiği gibi bu yeni durum şöyle özetlenebilir: “Hizaya getirmenin yeni adı: Şeffaflık.” (Han, 2019b: 16).

GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Byung Chul Han, çağı, çağa sirayet eden düşüncüyü ve toplumsal yapıyı anlamak bakımından literatüre önemli bir katkı sunmuş ve pek çok yenilik getirmiştir. İçinde bulunulan toplumları kavrayabilmek açısından düşünürün yerinde tespitlerinin olduğunu söylemek gerekmektedir. Han’ın özellikle iletişim teknolojileri üzerine yapmış olduğu tahliller “katı olan ne varsa her şeyin buharlaşmaya başladığı”⁵ bugünü anlamak bakımından önemli ipuçları vermektedir. Demokratikleşmeyle özdeşleştirilen şeffaflaşma, performansa dayalı değerlendirme, her şeyi yapabilirim motivasyonu, kusursuzlaşma ve kusursuzlaştırma isteği ve metin boyunca incelenen pek çok davranış biçimi bireyi bedensel ve özellikle ruhsal bakımdan hastalıklara sürüklemektedir. Han’ın da işaret ettiği gibi sinirsel şiddet altındaki birey bu

⁵ Postmodernizmi bu ifade altında kavramaya çalışan Marshall Berman’ın görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Berman, 2004).

mücadelede tükenmiş (burnout) durumdadır. Kısaca postmodern öznenin durumunu değerlendirmek gerekirse öncelikle enformasyonun artması ile hakikati elde edileceğini sanan özne yanılmaktadır ve bu durumun tam aksine hakikat süreçlerinden uzaklaşmaktadır. Herakleitos'un yüz yıllar önce Pythagoras'ı eleştirirken ifade ettiği gibi, çok şey bilmek bilgelik ya da yaşamı yönetirken gereken pek çok erdeme sahip olmak anlamına gelmemektedir. Hakikat Antikçağ'dan itibaren tanımlandığı gibi sıklıkla aldatıcı bir görüntünün ardında durmaktadır. Bunu aşmak, sanılardan kurtulmak ve zihinsel pek çok üst meziyeti gerektiren bu bilme durumu uzun, araştırma gerektiren yoğun bir çabanın ürünüdür. Fakat şeffaflık toplumu tam aksine kişilere sorgulama, muhakeme etme, karşılaştırma, soyutlama, hayal etme gibi burada sayılamayacak kadar kompleks işleri yürütecek kadar süre vermemektedir. Bu nedenle hızlı bir şekilde karar almak hissine sahip olan özne duygularına, toplumsal itkiye kapılarak yanlış kararlar vermeye müsait ve bu bakımdan korunaksız kalacaktır. Ayrıca bilim ve felsefe dâhil pek çok alan uzun ve derin düşünmeyi gerektiren uzmanlık alanlarıdır. Bunun yanı sıra bu tutumla birlikte bir anda sonuç alınamayacak kadar derin araştırmaya ve bir olgunlaşma sürecine ihtiyaç duyan eylemler ya da stratejiler uygulanamaz hale gelecektir. Uzun vadeli planlamalara dayanan devlet politikaları, bilimsel ya da siyasi mahrem içerisinde yürütülmesi, ilk planda kamuoyu ile paylaşılmaması gereken programları gerçekleştirmek de bu şekilde mümkün görünmemektedir.

Bu sürecin diğer bir ayağını oluşturan olumluluk ve nihayet aynılaşmaya götüren anlayış her yönüyle gelişmeyi isteyen günün insanının bu isteğini gerçekleştirme konusundaki çoğu davranışını sekteye uğratabilecektir. Han'ın tespit ettiği gibi şeffaflaşma olgusunun pürüzsüzleşmek adına ötekine saldıracağı ve böylelikle kültürel farklılıkların da kabul edilmeyeceği ortadadır. Bu durum diyalektik bir sürece dayalı öğrenme, kültürlenme ve gelişme serüvenimizi de kesintiye uğratabilecektir. Ayrıca kişi kendisine bile her zaman açık değildir. Freud'un büyük değişimlere neden olduğu tespitinde yer aldığı biçimiyle bilinç kendi evinde bile tek başına otorite değildir. Kişinin kendisinin bile benliğinde derin bir yarıklık ile birlikte yaşadığı düşünüldüğünde özneler arası bir şeffaflığın toplumsal ilişkilerde sağlanamayacağı ortadadır. Ayrıca toplumsal ilişkiyi canlı tutan yönün tam da burada her şeyin şeffaflaşmaması ile yaşandığı başka bir gerçektir. Bunun yanı sıra kendi isteğiyle her şeyi yapabileceğini düşünen bireylerin var olduğu performans toplumuna götüren bu sürecin özgürlüğü gerçekleştirememesi bir yana ayrıca sinirsel bir çöküntü ve sinirsel şiddetin yayıldığı bir toplum tipi yaratmıştır. Son olarak pürüzsüzlüğe alışan kişilerin estetik algısı da değişecektir muhakkak. Bu algı tek bir model üretecek ve estetik süjenin ya da objenin de sergilenmesine ya da teşhir edilmesine neden olacaktır. Fakat çoğu sergi salonlarının politikaları izlendiğinde bunun aksi bir durumun olduğu görülmektedir. Özellikle daha değerli sanat ürünlerinin sınırlı sayıdaki kişiye gösterildiği ve çoğu zaman özel odalarda ya da sandukalarda saklandıkları görülmektedir.

Sonuç olarak hem felsefe hem de sosyoloji disiplini adına değerli tespitlerde bulunan Han'ın görüşlerinin iletişim teknolojileri, sosyal medya ve diğer dijital platformların etkisinde kalan bireyin hastalıklı tutumunu tespit etmek ve bu durumdan çıkmanın yollarını keşfetmek bakımından büyük bir boşluğu dolduracağı açıktır. Ülkemizde de derinden hissedilen bu hususu bu bağlamlarda özgün, yeni ve zengin bir zeminin açtığı bir düşün dünyasında yeniden tartışmak ayrıca kıymetlidir. Bununla birlikte kendini tanımak isteyen ve bu nedenle hayatını soruşturan pek çok birey için bu görüş önemli bir alternatiftir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2003). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. Kemal Atalay (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bentham, J. vd. (2008). *Panoptikon*. Barış Çoban-Zeynep Özarıslan (çev.). İstanbul: Su Yayınları.
- Berman, M. (2004). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*. Ümit Altuğ-Bülent Peker (çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Han, B. C. (2015a). *The Burnout Society*. Erik Butler (trans.). California: Stanford University Press.
- Han, B. C. (2015b). *The Transparency Society*. Erik Butler (trans.). California: Stanford University Press.
- Han, B. C. (2018). *Şiddetin Topolojisi*. Dilek Zaptçioğlu (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019a). *Yorgunluk Toplumu*. Samet Yalçın (çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Han, B. C. (2019b). *Şeffaflık Toplumu*. Haluk Barışcan (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019c). *Güzeli Kurtarmak*. Kadir Filiz (çev.). İstanbul: İnsan(sanat) Yayınları.
- Han, B. C. (2019d). *Psikopolitika. Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. Haluk Barışcan (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019e). *Zamanın Kokusu. Bulunma Sanatı Üzerine Felsefi Bir Deneme*. Şeyda Öztürk (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019f). *What is Power?*. Daniel Steuer (trans.). Medford: Polity Press.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum*. İsmet Birkan (çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.